

По-третє, не слід нехтувати біологічним фактором, тобто в Миколи Миколайовича генетична схильність до інтелектуальної, наукової та громадсько-політичної діяльності від діяльності від дядька й батька, імена яких увійшли до фундаментальної енциклопедії «Російських біографічний словник».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Аркас М. Історія України-Русі. Вступне слово і коментарі В.Г.Сарбея. -К.: Вища школа, 1990. - 456 с.
2. Березовська Т. В. Історичний портрет Роду Аркасів. - Миколаїв, 2005. – 215 с.
3. Березовська Т. Виховні студії родини Аркасів //Вересень: Науково-методичний, інформаційно-освітній журнал. - Миколаїв, 2006. - №1/2. -С. 145-148.
4. Березовська Т. В. Щоденник молодого Аркаса як джерело формування його духовного космосу // Музейний часопис (До 90-річчя Миколаївського обласного краєзнавчого музею). - Миколаїв, 2003. – С . 77-81.
5. Жадько В. О. Грек із душею українця. Роман-пошук. - К.: Видавець -СПД Жадько В. О., 2003. – 3 48 с.
6. Кауфман Л. М. М. Аркас: Нарис про життя і творчість. - К., 1958. – 131 с.
7. Ульяновський В. І. Українська справа в житті Миколи Аркаса // Бібліотечка українознавства для вчителя. Науково-методичний вісник. -Вип.1. - Миколаїв, 1993. – 80 с.
8. Шануючи пам'ять патріота України. Документи і матеріали про життя та діяльність М. М. Аркаса. - Миколаїв, 1997. – 320 с.
9. Шкварець В. П. Микола Миколайович Аркас: Життя. Творчість. Діяльність. - Миколаїв - Одеса, 2002. - 254 с.
10. Шкварець В. П. Миколаївці: визначні історики і краєзнавці минулого: Підручник: - 2-ге вид. випр., доп. - Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П.Могили, 2005. – 148 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Бундюченко Тетяна Вікторівна – аспірантка кафедри історії України Інституту історії та права Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського
Наукові інтереси: джерелознавчі та історіографічні проблеми історичного краєзнавства.

УДК 94(477)

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРІАТУ

Олена ГРЕБЕНЮК (Кіровоград)

У статті досліджуються проблеми формування урядової влади в добу Центральної ради, визначення її правового статусу Тимчасовим урядом як центральною владою.

Ключові слова: Центральна рада, урядова влада, Генеральний Секретаріат, Універсали, Мала рада, Тимчасовий уряд.

В статье исследуются проблемы формирования правительственной власти Центральной рады, определение ее правового статуса Временным правительством как центральной властью.

Ключевые слова: Центральная рада, правительственная власть, Генеральный секретариат, Универсалы, Малая рада, Временное правительство.

In the article the problems of forming of governmental power are investigated in time of Central Council, decision of its legal status by the Provisional government as central power.

Keywords: Central Council, governmental power, General Secretariat, Craftsmen, Small Advice, Provisional government.

Історія національно-визвольних змагань українськими вченими активно досліджується, хоча не всі її періоди достатньо повно вивчені. Окремі “білі плями” ми бачимо у висвітленні процесу створення Генерального секретаріату в добу Центральної ради, а саме, проблеми встановлення правового статусу уряду, який визначався Тимчасовим урядом як центральною владою колишньої Російської імперії. Значну увагу зазначеній проблематиці приділяли ще діячі доби Центральної ради. Висвітлюючи взаємовідносини між Тимчасовим урядом і Генеральним секретаріатом, вони у своїх споминах зупиняються на фактах обмеження повноважень Генерального секретаріату за “Інструкцією” центральної влади та неправомірності не затвердження Статуту Вищого Управління Україною. М. Грушевський [1], В. Винниченко [2], П. Христюк [3] наводять численні приклади зверхнього, зневажливого ставлення членів Тимчасового уряду до діячів Генерального секретаріату, ігнорування ним в урядовій політиці українських інтересів.

Зазначена проблематика висвітлюється й у новітній (після 1991 р.) історіографії. Першими вагомими публікаціями стали праці В. Ф. Верстюка [4], О. Л. Копиленко та М. Л. Копиленко [5], В. О. Кондратюка, С. Б. Буравченкової [6] та інших. У них стисло й поверхнево розкриваються проблеми формування Генерального секретаріату. В історичній літературі вказується: “Не всі публікації рівноцінні, ... не все в них відповідає найважливішим критеріям, проте загальну картину національно-демократичної революції вони відтворюють, дають оцінку основним етапам і подіям, діяльності політичних сил та окремих осіб” [7, с. 66]. До основних досліджень цього періоду та проблематики віднесемо наукові праці В. Ф. Солдатенка [7], та В. Ф. Солдатенка та В. Ф. Верстюка [8], Д. Яневського [9]. В. Ф. Солдатенко та В. Ф. Верстюк, висвітлюючи перебіг подій визначення правового статусу Генерального секретаріату, детально пояснюють: підстави поступливої політики української влади під час переговорів із делегацією Тимчасового уряду в Києві (українська сторона прагнула мирним, безконфліктним способом досягти позитивного результату): суперечності на засіданнях Малої ради під час обговорення Інструкції Тимчасового уряду; своє бачення першої урядової кризи у серпні 1917 року; негативні наслідки для України ліквідації посади генерального секретаря із військових справ [8, с. 71, 87–89, 92]. В. Ф. Солдатенко зосереджується на прорахунках лідерів української революції, вказує на їхню нерішучість та відсутність наполегливості в переговорах із Тимчасовим урядом, що не могло не вплинути на встановлення обсягу компетенції Генерального секретаріату [7, с. 355 – 354]. Д. Яневський у своїх статтях порушує питання правового статусу Центральної ради (далі – ЦР) та Генерального секретаріату. На

його погляд, ЦР ніколи не була легітимним “законодавчим органом, бо ніколи і ніким не обиралася, а формувалася на підставі “делегування” до її складу членів інших громадських організацій. До того ж, сама вона вважала себе органом “представницьким” [9, с. 48–49]. Ситуація із правовим статусом Генерального секретаріату дещо інша – дозвіл на його створення “... дав сам петроградський орган. Отже, легітимність цього органу прямо, однозначно і виключно походила від центрального уряду – Генеральний секретаріат був легітимним тільки тому, що таким був Тимчасовий уряд” [9, с. 48 – 49]. Але проблеми під час визначення статусу Генерального секретаріату, як відомо, існували.

У пропонованій статті зроблена спроба розглянути перебіг подій, за яких установлювався правовий статус Генерального секретаріату Тимчасовим урядом; акцентувати увагу на вплив суб’єктивних обставин (особистих якостей характеру українських діячів) на визначення урядових повноважень та компетенції; показати намагання В. Винниченка й спроби Генерального секретаріату вийти за межі встановленої для уряду “Інструкції”.

Центральна рада, сформувавшись на початку березня 1917 року, діяла в перші місяці як орган національного представництва та національний парламент. На початковому етапі розвитку української державності періоду національно-визвольних змагань перед ЦР стояли завдання розробки теоретичної концепції українського розвитку (нею стала національно-територіальна автономія України в складі федеративної Росії) та формування відповідних організаційних загальнонаціональних структур на місцях [10, с. 76–81, 83]. Питання про створення вищого виконавчого органу влади в перші місяці діяльності УЦР не стояло і не могло бути поставлене через різні обставини. Відзначимо основні із них: створення ЦР значною мірою, було обумовлене лютневими подіями 1917 року в Російській імперії; формування вищого органу виконавчої влади в Україні неминуче ускладнило б зв’язки з Тимчасовим урядом, як наслідок – прагнення України до самостійності; українські соціалістичні партії не були готові до перебирання влади, така мета практично не ставилася й не розроблялася.

Тільки після тримісячних намагань ЦР добитися від Тимчасового уряду свого визнання, 10 червня 1917 року був проголошений I Універсал. У ньому ЦР заявила про своє обрання та представлення інтересів народу, у тому числі, творення нового ладу вільної автономної України [11, с. 101 –105]. Перед ЦР постало завдання розпочати формування органу вищої виконавчої влади. 15 червня 1917 р. на закритому засіданні Президії (Комітету, який згодом було перейменовано на Малу раду) ЦР був сформований Генеральний секретаріат. Його створення за 5 днів до скликання сесії ЦР викликало значні дебати на її засіданні 23 червня 1917 р. Вони частково розкриті в спогадах Д.Дорошенко, який вказує, що під час визначення компетенції Генерального секретаріату одні члени ЦР (есеф О. Шульгін) вважали, що утворювати свій уряд Україна має права лише за наявності самостійності, а поки що слово “правительство” повинне бути замінене словами “вищий революційний орган українського народу”, інші (есдек М. Ковалевський) – розуміли його як тимчасовий уряд [12, с. 93]. Але у своїй більшості промовці вказали на необхідність створення виконавчого органу. Засідання ЦР вітало ідею заснування Генерального секретаріату й затверджувало його склад [11, с. 116 – 120] .

В. Винниченко наводить наступний склад першого українського уряду: головою Секретаріату було обрано В. Винниченка, Генеральним писарем – П. Христюка, Генеральними секретарями: С. Єфремова (міжнаціональні справи), Х. Барановського (фінансові справи), С. Петлюру (військові справи), Б. Мартоса (земельні справи), В. Садовського (судові справи), І. Стешенка (освітні справи), М. Стасюка (харчові справи). Крім безпартійного Х. Барановського, усі представники уряду були членами політичних партій. Соціал-демократи – В. Винниченко, Б. Мартос, С. Петлюра, В. Садовський, І. Стешенко; соціал-революціонери – П. Христюк; М. Стасюк; тупівці – С. Єфремов [2, с. 253]. Зауважимо, що на лютий 1917 року в Україні діяло близько двадцяти політичних партій, у Генеральному секретаріаті були презентовані три партії [13, с. 19].

Характеризуючи рівень політичної зрілості українських партій, Я. Грицак відмічає, що соціалізм більшості лідерів української революції мав поверховий неглибокий характер, був виявом певної інтелектуальної моди. Основу уявлення про соціалізм не лише рядових, а й деяких керівних діячів українських партій складало не вивчення творів Маркса, Лассаля, Бернштейна, а читання популярних брошур, газет та гасел маніфестацій [14, с. 113]. Українські партії різнилися між собою не лише політичними програмами, а й соціальним статусом. В УПСФ (спадкоємець ТУП), переважну більшість складала представники “вільних професій” – учителі, адвокати, лікарі, журналісти. Її лідери – Д. Дорошенко, С. Єфремов, О. Шульгін були досвідченими політичними діячами. УСДРП після багатьох арештів залишилася нечисленною партією, але мала лідерів, які незмінно входили до керівного складу уряду – В. Винниченка, С. Петлюру, М. Порша. Найчисленнішою була партія українських есерів, до складу якої в основному входила студентська молодь, котра активно працювала на селі й на фронті. “Кваліфікованих політиків і адміністраторів” партія фактично не мала [15, с. 111]. До складу уряду від неї увійшов лише П. Христюк.

На думку І. Нагаєвського, “історичний курйоз” полягав у тому, що “український землевласницький, глибоко релігійний народ, не маючи нагоди виявити свою правдиву волю в демократичних, всенародних виборах, одержав свій перший уряд, що складався з соціалістичних доктринерів” [16, с. 80]. Т. Гунчак указує, що членами першого українського уряду були кооператори, письменники, вчені, журналісти, партійні діячі, але не було жодного професійного адміністратора чи політика [17, с. 95]. Наведемо характеристику постаті В. Винниченка, яка, на думку В. Верстюка, є показовою в історії української революції. Ним В. Винниченко характеризується як популярний письменник і драматург, відомий революційний діяч, політично темпераментний, сповнений національного пафосу; але він, ставши на чолі Генерального секретаріату, не зміг докласти потрібних зусиль, щоб перетворити його в дійсний уряд України, бо не виявив для цього організаторського, управлінського хисту, розуміння державних пріоритетів, бажання до державної роботи [4, с. 171]. Інший погляд висловлює В. Солдатенко, характеризуючи суспільно-політичні погляди, революційну та державну діяльність В. Винниченка. Науковець показує на історичних прикладах, що дійсно В. Винниченко “мало не у всіх суспільно-значущих починаннях зазнав невдач, не зміг довести до логічного завершення, втілення в життя бодай якогось масштабного задуму” [18, с. 171]. Але В. Винниченко як революціонер, політик та

державотворень виявив у своїй діяльності “принципову послідовність, наполегливість, несхибну твердість”, “не лише відчував биття політичного імпульсу нації, глибоко розумів потреби державного розвитку, а й змушував прислухатись до його пропозицій”. Разом із тим В. Винниченко, на думку В. Солдатенка, ніколи не прагнув “власного вивищення, мав своєрідний імунітет від наркотику особистої влади”, намагався усього себе підкорити суспільним потребам, як він їх розумів і на користь цього мав мужність відмовитись від влади [18, с. 21, 27]. Таким чином, ми можемо відзначити, що постать В. Винниченка в історичній літературі характеризується суперечливо, але зазначимо, що іншої особи, для заміни В. Винниченка такої популярної та авторитетної не було, тому саме він очолює Генеральний секретаріат під час змін його складів.

27 червня 1917 року Генеральний секретаріат оприлюднив Декларацію. У ній було вказано про створення виконавчої влади як нової, сучасної, спертої на зовсім інші підвалини, ніж стара європейська і особливо дореволюційна російська влада; необхідність і закономірність формування вищого органу виконавчої влади. Таким органом заявляв себе Генеральний секретаріат й окреслив завдання секретаріатів внутрішніх, судових, народної освіти, міжнаціональних, земельних, військових, продовольчих та інших справ.

Декларація Генерального секретаріату обговорювалася на засіданнях ЦР 26–27 червня 1917 року, на яких була піддана критиці, у тому числі за відсутність зазначення кінцевої діяльності Військового секретаріату й скликання Українських Установчих зборів, “котрі б виявили повну волю українського народу і національних меншин”. У цілому більшістю голосів була прийнята резолюція фракції есерів про визнання Генерального секретаріату “найвищим народоправним органом українського народу та його найвищою властю”, висловлення йому повного довір’я [11, с. 131 – 132, 134]. Гостро критикують Декларацію у своїх споминах П. Христюк [19, с. 81] та М. Грушевський. Останній пов’язував зміст цього документа з його авторами (писали “правдоподібно...голова з писарем”) та поміркованим, на його думку, складом Генерального секретаріату, “які рішучо були противні всяким там “узурпація” і стояли на тім, що Генеральний секретаріат має тільки “підготовляти підвалини” автономному ладові, а не братися до нього” [20, с. 136 – 137]. Для з’ясування ситуації в Україні сюди були направлені представники Тимчасового уряду (О. Керенський, М. Терещенко, І. Церетелі), які провели дводенні переговори в Україні (30 червня – 1 липня 1917 р.) та досягли компромісних рішень. Зазначена домовленість була викладена в Постанові Тимчасового уряду 3 липня 1917 р. та II Універсалі, у якому вже офіційно зазначалося – “Центральна рада виділить наново з свого складу окремих відповідальний перед нею орган – Генеральний Секретаріат, – що буде представлений на затвердження Временного Правительства на Україні” [11, с. 164 – 167].

У своїй праці “Українська революція. Розвідки і матеріали” П. Христюк указує, що та обставина, що ні в II Універсалі, ні у домовленості від 3 липня не було визначено тієї території, на яку мала поширюватися влада ЦР і Генерального секретаріату, зводили правову та державну цінність цих актів до дуже низького рівня. Також не було зроблено навіть спроби зазначити компетенцію Генерального секретаріату. На думку П. Христюка, це було зроблено не через те, що російські

міністри чи генеральні секретарі не розуміли на державному рівні чи недооцінювали ваги точного визначення в цих актах території та компетенції органів влади й інших складових елементів розуміння автономного управління краєм. Одна й друга сторони надавали великого значення самому факту порозуміння, і саме тому на засіданні ЦР повідомлення про зміст домовленості та II Універсал було зустрінuto із радістю та переконанням, що Україна дістає формальну автономію [19, с. 94 – 95].

Уже 16 липня 1917 року Мала рада ухвалила підготовлений Генеральним секретаріатом Статут Вищого Управління Україною, який мав стати основою для діяльності адміністрації краю. За параграфом першим, Генеральний секретаріат є “вищим крайовим органом управи на Україні”, “формується Центральною Радою, відповідає перед нею і затверджується Временним Правительством... Центральна Рада затверджує Генеральний Секретаріат в цілому, висловлюючи йому довір’я”. Указувалось, що до складу Генерального секретаріату має входити 14 генеральних секретарів, а саме секретарі: у справах внутрішніх, фінансових, військових, харчових, земельних, юстиції, освіти, національних, торгу, промисловості, пошти й телеграфу, праці, доріг, генерального контролера та генерального писаря.

Свою владу Генеральний секретаріат мав здійснювати через усі урядові органи в Україні, які підлягають його владі; при Тимчасовому уряді має бути статс-секретар для справ України, якого він і призначає. Звернемо увагу на фіксацію взаємостосунків Генерального секретаріату й Тимчасового уряду: Генеральний секретаріат передає на санкцію Тимчасового уряду законопроекти (вони набирають силу з моменту їх проголошення в офіційному “Віснику Законів”), на тимчасові фінансові обчислення видатків на потреби України, які розглянула й ухвалила ЦР.

Статут окреслював і характер взаємостосунків Генерального секретаріату і ЦР щодо бюджетних питань, вони визначені параграфом 12 – “тими коштами, які надходять на рахунок Центральної ради, розпоряджається Генеральний секретаріат, але по бюджету, ухваленому нею”, та параграфом 18 встановлена контрасигнація Генеральним секретаріатом актів Центральної ради й Комітету. У Статуті був закріплений статус взаємостосунків між виконавчою та законодавчою владою, який є характерним для країн світу з парламентським устроєм, у тому числі й на сьогодні: Генеральний секретаріат є відповідальним перед ЦР, контролюється нею запитаннями в усіх справах; у разі висловлення недовіри останньої уряду, він подає у відставку [21, с. 61– 63].

Відзначимо, що критичні зауваження щодо недосконалості зазначеного документа ми зустрічаємо в спогадах учасників безпосередніх подій. Так, Д. Дорошенко, характеризуючи Статут, указує на нього як на акт суто політичного, декларативного значення; про що свідчить відсутність зазначення території української держави, практичних указівок (як має здійснюватися влада Генерального секретаріату над урядовими органами). Його погляд співзвучний думкам сучасних науковців, зокрема, В. Ф. Верстюк та В. Ф. Солдатенко вважають, що найістотнішим недоліком Статуту була відсутність чіткого документального закріплення кордонів України [8, с. 85]. І. Нагаєвський відмічає ще один вагомий прорахунок Статуту, у ньому “не було й мови про те, звідки автономна Україна братиме фонди для утримання урядів, шкіл, війська, тощо” [16, с. 83]. Укажемо, що хоча питання бюджету не були висвітлені у Статуті, українською владою вони

розглядалися під час його обговорення. Зокрема, на засіданні Малої ради 16 липня 1917 року доповідався бюджет Генерального секретаріату, обговорювався розмір платні генеральним секретарям, були поставлені на затвердження бюджети фінансових, судових та земельних справ (розгляд було відкладено) [11, с. 180].

Для затвердження Статуту до Петрограда виїхали представники Генерального секретаріату: В. Винниченко, Х. Барановський, М. Рафес [19, с. 112]. Тимчасовий уряд, уважаючи політичні події на українській землі прагненням до конфедерації, не затвердив Статут Генерального секретаріату. 17 серпня 1917 р. ним була ухвалена із 9 пунктів “Тимчасова інструкція Генеральному Секретаріатові Тимчасового уряду на Україні”. Вкажемо на її основні положення: призначення Генерального секретаріату Тимчасовим урядом за пропозиціями Центральної Ради; поширення повноважень Генерального секретаріату на Київську, Волинську, Подільську, Полтавську, Чернігівську губернії (за винятком з останньої Мглинського, Суражського, Стародубського, Новозибського повітів); дозвіл лише на секретарства внутрішніх справ, фінансів, землеробства, освіти, торгівлі й промисловості та праці, а також секретарства з національних справ, посади генерального писаря й генерального контролера; зміст повноважень Генерального секретаріату (він розглядає, розробляє, подає на затвердження Тимчасового уряду пропозиції щодо життя краю та управління, які можуть попередньо бути винесеними на обговорення Центральної Ради, представляє кандидатури на урядові посади); діяльність Тимчасового уряду в Україні через призначеного ним комісара [11, с. 213 – 214]. Таким чином, керівні позиції у формуванні української виконавчої влади переходили до російського Тимчасового уряду. На думку Т. Гунчака, Петроград визнавав Генеральний секретаріат, але як орган російського уряду [17, с. 101].

ЦР після довгих суперечок, у тому числі, й на засіданні Малої ради від 5 та 6 серпня 1917 року, не відкинула й не схвалила “Інструкцію” Тимчасового уряду, а почала її обговорення, враховуючи позицію В. Винниченка, який указав, що “Інструкція” все ж таки допомагає закріпити українську владу та відкриває широке поле для як “моральної, так і публічно-правової роботи”. Його позицію підтримали також інші представники уряду – М. Рафес, В. Садовський, які вважали, що українською владою має бути врахована та політична ситуація й реальні сили, якими вона володіє. Дебати по “Інструкції” тривали ще 7– 9 серпня, до участі в них записались більше 60 представників ЦР та Генерального секретаріату, тому було прийняте рішення дати висловитися по одному представникові з кожної фракції. Обговорення “Інструкції” [11, с. 215 – 220, 224, 227 – 231, 242 – 250] супроводжувалося гострою критикою політики Тимчасового уряду, зокрема, М. Рафес у своєму виступі заявив, що інструкція Тимчасового уряду є актом одностороннім, який має дуже великі хиби і недоліки, нею Тимчасовий уряд хоче обмежити Україну, навіть щодо тих земель, де проживає більшість українців; В. Довженко, представник партії есерів у промові зазначив: “Коли придивитись до змісту інструкції, то ніякого органу крайової влади вона не допускає” і Тимчасовий уряд “зможе порядкувати на Україні, як сам схоче” [11, с. 546]. У прийнятій резолюції по “Інструкції” указувалося, що вона продиктована недовір’ям до всієї демократії України, ламає попередню згоду ЦР і Тимчасового уряду від 3 липня, не дає змоги демократії України творити владу на своїй території. Резолюція

відмічала, що значення Генерального секретаріату зменшується й ослаблюється, він не може за “Інструкцією” вирішувати всіх крайових справ і потреб. Але в інтересах закріплення й поглиблення революційних перетворень в Україні ЦР вирішила за необхідне: подати (з числа 14) 9 секретарів на затвердження Тимчасовому уряду, доручити Малій раді і Генеральному секретареві виробити статут щодо характеру взаєностосунків з Тимчасовим урядом, доручити Генеральному секретаріатові виробити законопроекти в робітничій, земельній, харчовій та освітній сферах, розпочати підготовчу роботу із скликання Установчих зборів України та Всеросійського Установчого зібрання [11, с. 249]. Резолюція була прийнята більшістю голосів.

П. Христюк указує, що в “Інструкції” відбулося пересування центра ваги з Центральної ради на Генеральний секретаріат. Генеральний секретаріат ставав органом Тимчасового уряду, а не ЦР, як повинно бути відповідно до домовленості від 3 липня. Перед ЦР Генеральний секретаріат не відповідає, працювати з нею не зобов’язаний. І тільки міг, у разі свого бажання, передавати їй на обговорення свої проекти. Крім того, Генеральний секретаріат ставав не урядом автономної України, а лише найвищим передаточним органом Тимчасового уряду, через який мали передаватися місцеві звіти Тимчасовому уряду та його вказівки й розпорядження на місця [19, с. 115].

Відразу ж відзначимо, що Генеральний секретаріат, як і Центральна рада погодилися із “Інструкцією” Тимчасового уряду як єдиним можливим мирним засобом утримання влади й прагнули відновлення своїх раніше задекларованих позицій у Статуті Вищого Управління Україною. Про це, зокрема, свідчать матеріали засідання Генерального секретаріату від 13 вересня 1917 року, де В. Винниченком було поставлено питання про “потребу більш активного характеру діяльності Секретаріату і про поширення його діяльності із тими межами, які зазначені в нинішній інструкції для нього” [11, с. 286]. Генеральний секретаріат прагнув розширення повноважень за межі “Інструкції” Тимчасового уряду й готував зміни до неї, які обговорювалися на його засіданнях, зокрема, на засіданні 19 вересня 1917 року було постановлено “кожному секретарю виробити інструкцію для свого секретаріату”, яка доповнювала й розвивала б вищезазначену; на засіданні 21 вересня 1917 р. постановлено рішення, щоб інструкцію кожного генерального секретарства направляти Тимчасовому уряду окремо [11, с. 313 – 314, 315]. 9 жовтня 1917 р. було заслухано і прийнято поправки Центральної ради по законопроектах про інструкцію секретарству земельних справ та Український земельний комітет [11, с. 339]. 11 жовтня 1917 р. на засіданні Генерального секретаріату було постановлено підготувати записку до Тимчасового уряду з вимогами Секретаріату щодо розширення меж інструкції, усім секретаріатам якнайшвидше виготовити й надіслати Тимчасовому уряду свої інструкції [11, с. 340]. Відзначимо, що Тимчасовий уряд до свого повалення так і не вніс змін до прийнятої ним “Інструкції”.

Після прийняття “Інструкції”, на цьому ж засіданні шостої сесії (9 серпня 1917 р.) Центральної ради В. Винниченко заявив про свою відставку й відставку всього уряду, мотивуючи тим, що “Інструкцією” створені нові умови робити Секретаріату. Відставка уряду була прийнята на засіданні Малої ради 13 серпня 1917 року, на якому В. Винниченко додатково пояснив причини відставки: “Його

особа є причиною того, що найбільш впливова фракція, яка має значення особливо в селянських масах, не хоче дати своїх членів в Генеральний секретаріат” [11, с. 252, 256, 259]. В історичній літературі підстави зазначеної відставки трактуються по-іншому. Т. Гунчак, вважає, що на В. Винниченка вплинуло зневажливе ставлення до української делегації в Петрограді [17, с. 101]. Сучасна дослідниця І. Лебедева вказує, що справжньою причиною відставки В. Винниченка був демарш українських есерів, які наполягали на цьому з політичних міркувань, а В. Винниченко погодився на неї, розуміючи, що без участі УПСР Генеральний секретаріат не буде користуватися підтримкою українського населення [22].

Після виступу на засіданні Малої ради Д. Дорошенко (саме йому доручили формувати новий склад уряду) із напрямками діяльності Генерального секретаріату, в якому він заявив про дотримання “Інструкції” Тимчасового уряду, до керівництва урядом знову було закликано В. Винниченка. Список генеральних секретарів ухвалюється засіданнями Малої ради 18 та 21 серпня. До нового складу уряду входили: голова й генеральний секретар із внутрішніх справ В. Винниченко, генеральні секретарі: освіти – І. Стешенко, фінансів – М. Туган-Барановський, міжнародних справ – О. Шульгін (М. Зільберфарб та М. Міцкевич), земельних справ – М. Савченко-Більський, генеральний контролер – О. Зарубін, генеральний писар – О. Лотоцький, комісар України при Тимчасовому уряді П. Стебницький. У науковій літературі ми бачимо різні погляди про політичну орієнтацію членів нового складу уряду: Т. Гунчак вважає, що зміцнення Генерального секретаріату відбулося за рахунок представників УСДРП [17, с. 102], в енциклопедії українознавства вказується про членство М. Туган-Барановського в УПСФ, М. Савченко-Більського в УПСР, О. Лотоцького в УПСФ, П. Стебницького в УПСФ [23, с. 361]. Новий склад уряду не відразу зміг приступити до роботи без санкції Тимчасового уряду. Список запропонованих ЦР українських секретарів був ним затверджений 5 вересня, що забезпечило Генеральному секретаріату правову основу діяльності.

Таким чином, Генеральний секретаріат, сформований 15 червня 1917 року, отримав реальну можливість працювати на правових засадах лише з 5 вересня, із моменту затвердження його складу Тимчасовим урядом. Але й до цього часу проходили засідання Генерального секретаріату на яких розглядалися актуальні поточні питання. Так, 8 липня 1917 року на засіданні Генерального секретаріату обговорювалися військові справи (найменування українського полку іменем Полуботка) [11, с. 172 – 173], 3 вересня 1917 року заслуховувалися організаційні питання та було прийнято рішення про необхідність видання офіційного друкованого органу Генерального секретаріату [11, с. 174 – 175], 4 вересня 1917 року – питання в справі помешкання Генерального секретаріату та обговорення доповіді С.Петлюри про необхідність створення крайового органу охорони революції [11, с. 276].

Неодноразово питання організації Генерального секретаріату обговорюється на засіданнях Малої ради. Розглядалися питання формування складу Генерального секретаріату, розмежування функцій між Генеральним секретаріатом і Малою радою, надання Генеральному секретаріатові приміщень для роботи, затвердження бюджетів секретарств, генерального писаря; заслуховування доповідей генеральних секретарів із поточних справ. Проблеми із затвердженням складу Генерального

секретаріату Тимчасовим урядом не завадили йому розпочати практичну роботу, а ЦР тримати її під контролем.

Аналіз становлення урядової влади в добу Центральної ради уможливило зробити наступні висновки. В Україні вперше після часів царату був сформований український уряд, який більшою мірою за своїм складом був політичним, аніж професійним, що в цілому завжди є притаманним для урядів, сформованих у перехідний період. За своїм політичним складом Генеральний секретаріат був коаліційним, “однорідно-соціалістичним”; за домінуванням – соціал-демократичним, що зумовило гостру внутрішньополітичну боротьбу всього періоду доби Центральної ради між соціал-демократами, соціал-революціонерами та соціал-федералістами.

Тимчасовий уряд під тиском об’єктивних причин революційного характеру у Петрограді та загалом Росії, змушений був визнати право ЦР на створення вищого виконавчого органу влади. Скориставшись відсутністю належної рішучості членів Центральної ради та Генерального секретаріату, некомпетентністю в правових питаннях, стоячи на позиціях диктату та сили, Тимчасовий уряд не затвердив Статут Вищого Управління Україною, розробивши замість нього “Інструкцію”, яка значно обмежила Генеральний секретаріат у компетенції та повноваженнях.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Грушевський М. На порозі Нової України. Статті і джерельні матеріали. – Нью-Йорк; Л.; К.; Торонто, Мюнхен, 1992, – 278 с.
2. Винниченко В. Відродження нації. (Історія української революції. mareць 1917 р.– грудень 1919 р.). – К., 1990. – Ч.1. –348 с.
3. Христюк П. Українська революція. Розвідки і матеріали до історії української революції. – Прага, 1921 – Т.ІІ –200 с.
4. Верстюк В. Ф. Українська Центральна Рада. Навчальний посібник. – К., 1997. – 344 с.
5. Копиленко О. Л., Копиленко М. Л. Держава і право України. 1917 – 1920: Навчальний посібник. – К., 1997. – 208 с.
6. Кондратюк В. О., Буранченкова С. Б. Українська революція: здобутки і втрати в державотворчих змаганнях (1917 – 1920 рр.): Навчальний посібник. – К., 1998. – 278 с.
7. Солдатенко В. Ф. Україна в революційну добу. Рік 1917. Історичні есе-хроніки. – Харків: Прапор, 2008. – 558 с.
8. Політична історія ХХ століття. Т.2. Революції в Україні: політико державні моделі та реалії (1917 – 1920). Верстюк В. Ф., Солдатенко В. Ф. – К.: Генеза, 2003. – 477 с.
9. Копиленко О. Л. "Сто днів" Центральної ради. – К.: Україна, 1992. – 204 с.
10. Яневський Д. Правовий статус Генерального секретаріату та Ради Народних Міністрів УНР: сучасний стан дослідження // Зовнішні справи. – 2009. – № 2. – С. 46 –49.
11. Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах. Т.І. 4 березня – 9 грудня 1917р. – К.: Наукова думка. – 1996. – 587с.
12. Дорошенко Д. Історія України. 1917. – 1923 рр. Т.І. Доба Центральної Ради. – К.: Темпора, 2002. – 320 с.
13. Українська революція і державність (1917-1920 рр.) – К.: Парламентське видавництво, 1998. – 245с.
14. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ – ХІХ століття. 2-е видання. – К.: Генеза, 2000. – 356с.

15. Бевз Т. Фракція українських есерів у Центральній Раді і Генеральному секретаріаті: між конструктивністю і опозиційністю // Український історичний журнал. – 2009. – № 2. – С. 110-124.
16. Нагаєвський І. Історія української держави ХХ століття. – К., 1993. – 412 с.
17. Гунчак Т. Україна – перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії. – К.: Либідь. 1993. – 287с.
18. Солдатенко В. Суспільно-політичні погляди, революційна й державна діяльність Володимира Винниченка. // Громадсько-політична діяльність Володимира Винниченка. До 125-річчя від дня народження. – К., 2006. – 280 с.
19. Христюк П. Українська революція. Замітки і матеріали до історії української революції. – Книга перша. Видавництво Чарторийських. – Нью – Йорк. – 1969 – 152 с.
20. Грушевський М. Спомини. – К., 1989. – № 9.
21. Конституційні акти України. 1917-1920. Невідомі конституції України. – К.: Філософська і соціологічна думка, 1992. – 272 с.
22. Лебедева І. Проблема урядової коаліції за доби Центральної Ради // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vknlu/Ief/2009_15/9.pdf
23. Енциклопедія українознавства. Т. І. Перевидання в Україні. – Львів, 1993. – 399 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Гребенюк Олена Іванівна – пошукувач кафедри історії України КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: історія України доби національно-визвольних змагань.

УДК 271.4(477):94(477.44 Кальник)+930.2

КАЛЬНИЦЬКИЙ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКИЙ ДЕКАНАТ: СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК

Григорій КАЗЬМИРЧУК (Київ)

На матеріалах візитацій Кальницького греко-католицького деканату XVII–XVIII століть досліджено церковне й соціальне життя мешканців м. Кальника, подана характеристика парохів кальницької церкви, розкрита їхня діяльність на користь церкви й потреб громади міста.

Ключові слова: візитації, кальницький деканат, м. Кальник, парох, протоприсвітерська візитація, ктитор, намісництво.

На материалах визитаций Кальницкого греко-католического деканата XVII–XVIII столетий исследованы церковная и социальная жизнь г. Кальника, подана характеристика парохов кальницкой церкви, исследована их деятельность для блага церкви и потребностей общины города.

Ключевые слова: визитации, кальницкий деканат, г. Кальник, парох, протопресвитерская визитация, ктитор, наместничество.

Based on materials of Kalnik Greek-Catholic's visitation XVII–XVIII centuries the article shows the church and social life of the Kalnik, filed the